

PRACA LUDZKA JAKO WARTOŚĆ SPOŁECZNA

Streszczenie

Współcześnie miejsce człowieka w świecie społecznym wyznaczone jest m.in. poprzez jego aktywność zawodową. Wyznacza ona miejsce człowieka w świecie, grupie społecznej, integruje ze środowiskiem w sposób jednostkowy i zbiorowy. Jednocześnie, praca zawodowa i powstające na jej tle stosunki społeczne oraz układy formalne i nieformalne są najprostszą drogą do integracji społecznej. Kształtuje ludzką osobowość, wyznacza miejsce człowieka w świecie wartości, w świecie materialnym i społecznym. Ważną rolę w pojmowaniu pracy odgrywa kultura. Stąd też potrzeba krzewienia humanizacji pracy ludzkiej, przyczyniając się tym samym do rozwoju. Rozwój dokonujący się poprzez pracę pozwala osiągnąć człowiekowi osobowość moralną, która jest zwielokrotnieniem naturalnych zdolności człowieka do wartościowania moralnego osoby ludzkiej. Artykuł wskazuje potrzebę „pracy nad pracą”, by praca prowadziła nie tylko udoskonalania rzeczy (produkty pracy), ale przede wszystkim udoskonalała człowieka pracującego, dlatego należy ustawicznie przywracać pracy ludzkiej wymiar moralny (praca jako wartość moralna), oraz promować postawy bardziej „być” niż „mieć”.

Słowa kluczowe: praca, humanizacja pracy, człowiek, aktywność zawodowa

Wprowadzenie

Nauczanie społeczne Kościoła katolickiego o pracy ludzkiej – mimo swej istotowej ciągłości – podlega zmianom, także w związku z przekształceniami społeczeństw w sferze życia politycznego, gospodarczego i kulturalnego. Zawsze jest uznawane za coś niezbędnego do zaistnienia i prawidłowego rozwoju człowieka, warunkującego jego pełny rozwój osobowościowy. Kościół mówi o problemach społecznych, bo zawsze chodzi tu o człowieka, o konkretną osobę ludzką. Zmieniają się czasy, zmie-

nią się sytuacje społeczne, wciąż jednak są pośród nas ludzie, którzy potrzebują głosu Kościoła. Zagadnienie pracy ludzkiej – obok godności osoby ludzkiej – jest jednym z centralnych tematów nauczania społecznego Kościoła i katolickiej nauki społecznej (Fel, 2009, s. 63).

W środowisku pracy zawodowej człowiek ujawnia swoje kwalifikacje i postawę osobowościową. „Człowiek przez swoją pracę – mówił Jan Paweł II w Katowicach – staje się właściwym gospodarzem warsztatu pracy, procesu pracy, wytworów pracy i podziału. Gotów jest i na wyrzeczenia, gdy tylko czuje się prawdziwym współgospodarzem i ma wpływ na sprawiedliwy podział tego, co zdołano razem wytworzyć. [...]. Praca ludzka stoi bowiem pośrodku całego życia społecznego. Poprzez nią kształtuje się sprawiedliwość i miłość społeczna, jeżeli całą dziedziną pracy rządzi właściwy ład moralny”.

Praca jest podstawowym dobrem człowieka i społeczeństwa, pomaga człowiekowi w moralnym doskonaleniu się, w wypracowaniu poczucia wspólnoty, wzajemnej pomocy i innych ważnych wartości. On sam jest podmiotem pracy i powinien czuć się gospodarzem w swoim zakładzie pracy. Praca człowieka jako osoby wyróżnia go spośród wszystkich istot żywych. Podkreśla się, że praca jest prawem i obowiązkiem człowieka, ale osoba ludzka stoi ponad wymaganiami produkcji i jej prawami. Nie może ona zwracać się przeciwko człowiekowi, lecz działać na jego korzyść. Winna być nie tylko podstawową sferą aktywności jednostki, ale także mieć istotne znaczenie w dziedzinie jej ogólnych dążeń i wartości życiowych.

Praca ludzka stanowi „najistotniejszy klucz” do całej kwestii społecznej, warunkuje nie tylko rozwój ekonomiczny, ale także i kulturalny oraz moralny osób, rodzin i całego społeczeństwa. Jeżeli nawet posiada ona charakter uniwersalny, to przebiega w sposób konkretny w każdym człowieku, który jest jej podmiotem i sprawcą. W najszerszym znaczeniu praca obejmuje wszelką działalność człowieka, we wszystkich przejawach aktywności o charakterze materialnym i duchowym. Według Czesława Strzeszewskiego praca jest to „wolna, choć naturalnie konieczna działalność człowieka, wypływająca z poczucia obowiązku, połączona z trudem i radością, a mająca na celu tworzenie użytecznych społecznie wartości duchowych i materialnych” (Strzeszewski, 1994, s. 580). Praca jako działalność społecznie użyteczna zapewnia osobie pracującej określoną pozycję w społeczeństwie, jest więc także doniosła społecznie. Według Słownika Socjologicznego praca to „celowa działalność ludzka, nakierowana na przetwarzanie dóbr przyrody, przedmiotów lub/i informacji za pomocą narzędzi w celu zaspokojenia, w sposób bezpośredni lub pośredni, materialnych i niematerialnych potrzeb; jeden z głównych elementów więzi społecznej” (Olechnicki, Załęcki, 2002, s. 160–161).

W encyklice *Laborem exercens* z 1981 roku Jan Paweł II podjął m.in. zagadnienie godności pracy, charakteryzując pracę jako wartość moralną. Praca – zgod-

nie z wolą Stwórcy – umożliwiała człowiekowi osiągnięcie właściwego „panowania” w świecie widzialnym. Praca jest powołaniem powszechnym, jest dobrem człowieka, ale dobrem trudnym. Nie jest to dobro tylko „użyteczne” czy „użytku”, ale dobro „godziwe”, czyli odpowiadające godności człowieka, wyrażające tę godność i ją pomnażające. „Praca jest dobrem człowieka – dobrem jego człowieczeństwa – przez pracę bowiem człowiek *nie tylko przekształca przyrodę*, dostosowując ją do swoich potrzeb, ale także *ureczywistnia siebie* jako człowiek, a także poniekąd *bardziej staje się człowiekiem*” (LE, nr 9). Praca jest nie tylko wyrazem człowieczeństwa człowieka, ale poprzez aktualizowanie różnorodnych ludzkich potencjalności prowadzi do udoskonalenia się samego człowieka (Krapiec, 1998, s. 167). Człowiek jest twórcą pracy i jej sprawcą.

Godność pracy ludzkiej jest związana z godnością człowieka. Sama praca nie może być traktowana instrumentalnie jako czynnik zaspokajający nasze potrzeby, ale przede wszystkim jako element aksjologiczny, doskonalący nas jako ludzi i innych (Swadźba, 2015, s. 144). Jest ona podstawowym wymiarem bytowania człowieka. Praca ludzka ma wiele wymiarów i aspektów dla niej istotnych. Przynosi ona nie tylko dobra materialne (użytkowe), ale przede wszystkim wartości osobowe (udoskonalenie samego człowieka). Dzięki pracy człowiek może stawać się bardziej człowiekiem (Dłubacz, 2003 s. 12). Dlatego mówi się o godności pracy człowieka i o godności człowieka pracującego, czyli o moralnych aspektach pracy ludzkiej lub o moralnych aspektach pracy (Pikus, 1995 s. 4) lub o determinantach stosunku jednostki do pracy i do człowieka, o pracy jako sile etycznej (Furmanek, 2013, s. 373–389).

Praca odnosi się nie tylko do ekonomii, ale ma także, a może przede wszystkim, wymiar wartości osobowych, wartości moralnych. Przez nią człowiek staje się bardziej człowiekiem, zdobywa sprawności moralne. Ład pracy, o ile ma charakter personalistyczny (człowiek jako osoba jest podmiotem pracy oraz celem i ośrodkiem całego życia społecznego), decyduje o ładzie całego życia społecznego i ekonomicznego (moralny ład pracy buduje ład społeczny) (Gočko, 2013 s. 21). Przez pracę dokonuje się afirmacja człowieka jako podmiotu, który ją wykonuje, kształtują się sprawności moralne jak pracowitość, solidarność, miłość, sprawiedliwość. Udoskonalenie się człowieka przez pracę i afirmacja innych osób stanowią o moralnej wartości pracy. Miarą godności pracy jest i musi być osoba ludzka, a praca ma swoją wartość moralną dlatego, że ten, kto ją spełnia jest osobą. Godność człowieka i godność pracy ludzkiej wzajemnie warunkują się i zalegają (Mazurek, 1991, s. 376–377).

Jeżeli praca jest wartością moralną, to z tego faktu wynika w wymiarze indywidualnym imperatyw etyczny należnego jej wykonywania, w wymiarze zaś społecznym – dążenie do tworzenia takiego ustroju pracy, który odpowiada godności

osoby ludzkiej i zabezpiecza jej podmiotowość we wszystkich dziedzinach ludzkiego życia (Fel, 2000, s. 34). Praca ludzka jest wartością uniwersalną. „W katolickiej nauce społecznej przyznaje się w aspekcie ontycznym priorytet pracy ludzkiej przed kapitałem realnym (narzędziami), a w aspekcie genetycznym i funkcjonalnym – priorytet osoby przed rzeczą. Praca jest wartością wielowymiarową: wartością osobową (antropologiczną), religijną (człowiek został powołany przez Boga do pracy; przez trud, ciężar, krzyż pracy w połączeniu z krzyżem Chrystusa bierze udział w dziele odkupienia i zmartwychwstania, czyli ma wartość eschatologiczną). Praca nie jest karą za grzech pierworodny, lecz jego następstwem jest ciężar i trud pracy. Praca jest wartością moralną, społeczną, kulturową i gospodarczą, przy czym najbardziej pożądaną jest praca wykonywana przez osobę wykształconą, z wysokimi kwalifikacjami, moralnie rozwiniętą (odpowiedzialną) i inicjatywną. Przymioty te są nazywane <kapitałem ludzkim>” (Mazurek, 2004, s. 180).

W niniejszych rozważaniach pomijamy aspekty historyczne, ekonomiczne i polityczne związane z zagadnieniem pracy ludzkiej. Koncentrujemy się jedynie na pracy ludzkiej jako wartości moralnej. Wartości tworzą człowieka, doskonalą go, pozwalają mu stawać się bardziej człowiekiem, kształtują go nie tylko w sferze „mieć”, ale przede wszystkim w sferze „być”, przyczyniają się do rozwoju człowieka jako osoby. Rozpatrujemy pracę z punktu widzenia ludzkiej wartości oraz związanego z nią społecznego porządku moralnego (Skorowski, 2016, s. 311–312).

Wartość wszelkiej pracy ludzkiej jest nie tylko funkcją rodzaju wykonywanej pracy, ma ona podstawy w fakcie, że ten kto ją wykonuje, jest osobą. Mieści się w tym kryterium etyczne, którego nie można pominąć. Praca ma to do siebie, że łączy ludzi i na tym polega jej siła społeczna i siła budowania wspólnoty. Jest ona wartością antropologiczną, gospodarczą, społeczną, kulturalną, moralną i religijną. W niniejszym opracowaniu zwrócimy uwagę na następujące kwestie: praca a godność człowieka, podmiotowy i przedmiotowy charakter pracy, praca a sens życia, prawo do pracy, praca a więzi społeczne. Godność pracy ludzkiej wynika przede wszystkim z tego, że jest ona działaniem osoby jako podmiotu pracy, człowiek nie żyje sam, jego własne dobro jako jednostki idzie w parze z dobrem społecznym. Od pierwszej chwili istnienia nawiązuje relacje z innymi, są one szczególnie silne w środowisku pracy zawodowej.

Godność osoby ludzkiej a praca

Godność osoby ludzkiej wyraża się w tym, co jest nieredukowalne w człowieku, co przewyższa cały świat przyrody. Jest ona uzasadniana zarówno na płaszczyźnie filozoficznej, jak i teologicznej. Nie jest jednak czymś, co można wprost zobaczyć

w człowieku, tak jak widzi się jego własności i cechy zewnętrzne. Jawi się ona w doświadczeniu człowieka jako osoby, gdyż to ona ostatecznie sprawia, iż wiemy, że mamy do czynienia z osobą, a nie z rzeczą, że jest ona „wartością wartości”. To doświadczenie uobecnia się na innym poziomie niż doznawanie wrażeń czy przeżyć emocjonalnych, a mianowicie, intuicyjnie i umysłowo. Nie jest przedmiotem ścisłego dowodzenia, lecz przekonania. Szczególnie daje ono znać o sobie w sytuacjach zagrożenia, tzn. wtedy, gdy próbuje się podważyć godność człowieka lub ją przekreślić.

Godność jest szczególną wartością człowieka jako osoby, jest wartością przyrodzoną, nieredukowalną, uniwersalną, przysługującą człowiekowi obiektywnie. Jako mająca charakter normatywny jest źródłem moralnej powinności. W odniesieniu do pracy oznacza to, że zarówno sam działający, jak i inni ludzie, powinni afirmować godność osoby i nie degradować tej godności w sobie ani w innych ludziach. Praca nie jest bowiem następstwem grzechu pierworodnego, lecz udziałem w twórczym dziele Boga, poprzez który ujawnia się godność człowieka jako obrazu Boga. Praca jako służba bliźniemu i współudział w tworzeniu sprawiedliwego porządku świata tworzy zręby chrześcijańskiej postawy pracującego człowieka (Mariański, 1992, s. 92–96).

Praca człowieka ma swoje odniesienia do godności osoby ludzkiej. Pojęcie godności opiera się na podstawach teologicznych, metafizycznych, bądź etycznych. Z punktu widzenia etycznego wyprowadza się *diginitatem humanam* z jednostkowej odpowiedzialności, w perspektywie metafizycznej wskazuje się na autoteliczną wartość ludzkiej wolności i sumienia jako drogę osobowego samourzeczywistnienia, w świetle teologii mówi się o godności człowieka, który został stworzony na obraz i podobieństwo Boże. Ponieważ za każdą pracą kryje się człowiek jako osoba, człowiek-twórca, to jakakolwiek i przez kogokolwiek wykonywana praca ma swoją wartość. Jest tak dlatego, że z każdą pracą jest związany człowiek. Przez jej wykonywanie człowiek może realizować się i udoskonalać człowieczeństwo tego, kto ją wykonuje, i tego, na kogo jest ona skierowana (Dyczewski, 1993 s. 18–19). Człowiek jest nie tylko podmiotem pracy, ale w pewnym sensie i jej celem. Ten antropologiczny wymiar pracy jest wymiarem fundamentalnym, gdyż ten, kto wykonuje pracę, jest osobą z przysługującą jej godnością (praca godna człowieka). Ostateczna wartość pracy polega na jej osobowym wymiarze.

Jeżeli osoba ludzka jest twórcą i celem życia gospodarczego, w tym i pracy ludzkiej, to trzeba ją tak kształtować, by potwierdzać i chronić te wartości. Człowiek występuje w roli podmiotu gospodarczego, gdy wolność konkretyzuje się jako inicjatywa, przedsiębiorczość i kreatywność, a rozumność natury ludzkiej jako racjonalność ekonomiczna, zdolność przewidywania itp. Godność człowieka jest podstawową wartością i najogólniejszą normą ładu społeczno-ekonomicznego (Kamp-

ka, 1995, s. 53–54), a praca ludzka ma nie tylko wymiar ekonomiczny i społeczny, ale ma także swoją wartość etyczną i religijną (Bartnik, 2006, s. 394–401). W wielu systemach religijnych pojęcie godności człowieka wiązano z pracą, a to, co jest pracą godną a co jej zaprzeczeniem, było kwestią o znaczeniu fundamentalnym (Wachowiak, 2006, s. 10–11).

Źródeł godności i wartości pracy nie należy szukać w samym rodzaju wykonywanych działań, lecz w wymiarze podmiotowym. Podstawą wartości pracy jest sam człowiek jako podmiot pracy. Niezależnie od tego, czy mówimy o pracy fizycznej czy umysłowej, twórczej czy odtwórczej, kierowniczej czy wykonawczej, praca w każdej z tych postaci zasługuje na szacunek. Za każdą pracą stoi zawsze żywy podmiot, czyli osoba ludzka. Stąd praca bierze swoją wartość i godność. Praca nie tylko nosi znamię człowieka, ale w pracy człowiek odkrywa sens swojej egzystencji; we wszelkiej pracy pojętej jako ludzka działalność, bez względu na to, jaki jest jej konkretny charakter. Zawiera ona podstawowy wymiar ludzkiego bytowania, z którego życie ludzkie jest zbudowane na co dzień, z którego czerpie właściwą sobie godność. Dla każdego i dla wszystkich praca jest środkiem do zapewnienia życia, życia ich rodzin i realizacji ich podstawowych wartości. Jest ona także drogą prowadzącą do lepszej przyszłości, drogą postępu, drogą nadziei (przemówienie Jana Pawła II na 68 Sesji Międzynarodowej Organizacji Pracy w dniu 15 czerwca 1982 roku).

Nie ma uprawomocnienia dla działalności będącej przemocą człowieka nad człowiekiem. Nigdy człowiek nie może być traktowany jako środek do czegośkolwiek. Winien on być tylko celem działania drugiego człowieka, może działać tylko i ze względu na człowieka. Przyroda, dzieła kultury, cywilizacje, instytucje społeczne itp., wszystko to jest skierowane do człowieka i ma służyć człowiekowi. Wartość człowieka wynika z bycia osobą i z przysługującej jej godności. Od osoby jako podmiotu i twórcy także praca przyjmuje swoją godność. Praca jako czyn ludzki jest jakby przedłużeniem człowieka, wyrazem jego istnienia, podstawowym wymiarem istnienia człowieka na ziemi (Gałkowski, 2017 s. 186 i 193).

Nadrzędnym celem każdej pracy jest sam człowiek. Dzięki niej powinien on udoskonalać swoją osobowość. Praca może jednak prowadzić także do deprecjacji człowieka, a nawet jego degradacji. Powinna być ona pojmowana jako aktywność, która nie niszczy człowieczeństwa osoby, ale je wspomaga, powinna być w służbie człowieka a nie odwrotnie. Nie znaczy to jednak, że swoje człowieczeństwo człowiek realizuje tylko podczas pracy. Swoje głębsze zainteresowania możemy urzeczywistniać także po pracy, czy poza nią. Człowieczeństwo jest afirmowane w różnych sytuacjach życiowych oraz w kontekstach społecznych. Godność pracy ludzkiej nie może być oderwana od godności człowieka, wynika ona z godności człowieka pracującego.

Prawo do godnej pracy

Prawo do pracy wiąże się ściśle z prawem do życia. Jest ono pierwszym spośród społecznych praw osoby, gdyż praca jest sposobem zdobywania środków do życia zarówno dla pracownika, jak i dla jego rodziny. Zdobywane środki umożliwiają realizację innych praw osoby ludzkiej, jak prawo do wykształcenia, udział w dobrach kultury itp. Prawo do pracy należy rozpatrywać w kontekście integralnej nauki o pracy, szczególnie w aspekcie jej podmiotowego charakteru, który wskazuje na nią jako czynnik rozwoju osoby. Prawo do pracy jest więc gwarantem realizacji powołania człowieka (Fel, 2000, s. 45–57).

W życiu społeczno-gospodarczym wielu krajów, zwłaszcza wysoko rozwiniętych gospodarczo, część ludzi ulega do tego stopnia ekonomii, że całe ich życie osobiste i społeczne przepaja jakieś nastawienie wyłącznie ekonomiczne. Podczas gdy wielu ludzi odczuwa brak rzeczy koniecznych, inni żyją wystawnie i trwonią majątek. „Podczas gdy garstka ludzi skupia w swym ręku ogromną władzę w zakresie podejmowania decyzji, wielu nie ma prawie żadnej możliwości działania z własnej inicjatywy i na własną odpowiedzialność, a nierzadko znajdują się w warunkach życia i pracy niegodnych osoby ludzkiej” (KDK, nr 63). Godność człowieka wymaga takiego porządku gospodarczego, którego celem jest człowiek, który nie może być traktowany jako środek do celu, nie może być podporządkowany mechanicznemu biegowi gospodarczemu (Mazurek, 1989, s. 3). Człowiek nie może być traktowany jako siła robocza potrzebna dla produkcji, ani jako narzędzie produkcji. Jest on twórcą pracy i jej sprawcą.

Osobowy i społeczny wymiar pracy ludzkiej sprawia, że „praca nie może być traktowana – nigdy i nigdzie – jako towar, bo człowiek nie może dla człowieka być towarem, ale musi być podmiotem. W pracę wchodzi on poprzez całe swoje człowieczeństwo i całą swą podmiotowość. Praca otwiera w życiu społecznym cały wymiar podmiotowości człowieka, a także podmiotowości społeczeństwa, złożonego z ludzi pracujących. Trzeba zatem widzieć wszystkie prawa człowieka w związku z jego pracą i wszystkim czynić zadość” (homilia Jana Pawła II podczas mszy św. dla ludzi pracy na Zaspie w Gdańsku w dniu 12 czerwca 1987 roku). Z drugiej strony trzeba podkreślać obowiązki związane z pracą i osobistą odpowiedzialnością za wykonaną przez siebie pracę. Otoczenie ludzkiej pracy należnym jej szacunkiem stwarza szansę dla aktywności ekonomicznej, społecznej, kulturalnej i moralnej człowieka.

Kościół katolicki podkreśla pierwszeństwo osoby ludzkiej przed wszystkimi innymi dziedzinami życia. Człowiek jako obraz Boży jest osobą, czyli bytem podmiotowym, uzdolnionym do planowego i celowego działania, zdolnym do stanowienia o sobie i zmierzającym do spełnienia siebie. W encyklice *Laborem exercens* Jan

Paweł II stwierdza: „Jako osoba jest tedy człowiek podmiotem pracy. Jako osoba pracuje, wykonuje różne czynności przynależące do procesu pracy, a wszystkie one bez względu na ich charakter, mają służyć urzeczywistnianiu się jego człowieczeństwa, spełnianiu osobowego powołania, które jest mu właściwe z racji samegoż człowieczeństwa” (LE, nr 5). We wszystkich warunkach społeczno-gospodarczych właściwym podmiotem pracy jest człowiek. W tym kontekście podkreśla się zasadę pierwszeństwa pracy przed kapitałem (LE, nr 12).

Praca jest podstawowym wymiarem ludzkiego bytowania, z niej czerpie on właściwą sobie godność. Każdy rodzaj pracy mierzy się nade wszystko miarą godności samego podmiotu pracy, czyli osoby, człowieka, który ją spełnia (LE, nr 6). Kościół katolicki nie prowadzi naukowych analiz zmian, jakie dokonują się w środowisku pracy, natomiast „uważa za swoje zadanie stałe przypominanie o godności i o prawach ludzi pracy oraz piętnowanie takich sytuacji, w których bywają one gwałcone, starając się przez to tak oddziaływać na bieg tych przemian, aby wraz z nimi dokonywał się prawdziwy postęp człowieka i społeczeństwa” (LE, nr 1). Godność osoby ludzkiej jest źródłem praw człowieka pracującego. Praca nie może być zredukowana do wytwarzania dóbr materialnych, takie jej rozumienie byłoby zniekształceniem jej sensu i negacją człowieka jako osoby.

Podmiotowy i przedmiotowy charakter pracy ludzkiej

Podmiotowy charakter pracy oznacza, że człowiek w całym procesie pracy jest i powinien być w pozycji sprawcy i być twórcą w tym, co robi. Jako podmiot pracy jest on do niej niesprowadzalny, jest tym, który tworzy określony przedmiot, a praca jest określoną formą tworzenia rzeczywistości a nie procesem anonimowej produkcji. Między człowiekiem a wytworami ludzkiego działania istnieje określona więź osobowa. To ona sprawia, że w tworzonym przez człowieka przedmiocie pozostaje niejako ludzki ślad, ślad jego inteligencji, mądrości, dobra itp. W procesie pracy człowiek wyciska na niej swoje ludzkie oblicze, humanizuje przyrodę i poddaje ją swojej woli. Praca ma zarówno wymiar rzeczowy, tj. kształtowanie rzeczywistości, jak i wymiar podmiotowy, tzn. kształtowanie samego siebie (personalistyczny wymiar pracy). Źródłem godności pracy należy szukać przede wszystkim w jej wymiarze podmiotowym, nie zaś przedmiotowym (pierwszeństwo podmiotowego znaczenia pracy przed przedmiotowym). Pierwszą podstawą pracy jest sam człowiek, a jej główna wartość polega na osobowym wymiarze. Wszystkie czynności wykonywane w procesie pracy – niezależnie od ich charakteru – powinny służyć urzeczywistnianiu człowieczeństwa, by człowiek stawał się coraz bardziej człowiekiem.

W znaczeniu podmiotowym praca ludzka jest działaniem osoby posiadającej godność, czyli istoty rozumnej, wolnej i odpowiedzialnej. Podmiotowy aspekt pracy jest związany z osobą ludzką, a podstawową wartością pracy jest człowiek, który ją wykonuje. Praca jest dla człowieka, a nie człowiek dla pracy, jest ona trudem konkretnego człowieka, czynem osoby ludzkiej, która zmierza do podporządkowania i twórczego przekształcania świata oraz współtworzenia wielorakich dóbr. Zachowanie tego porządku zapewnia humanizację pracy. Jeżeli praca jest szkodliwa dla człowieczeństwa pracownika, wówczas trzeba by uznać samą pracę za absurd i zło moralne (np. różne formy pracy niewolniczej we współczesnych społeczeństwach). Społeczny charakter pracy wyraża się w tym, że wiąże się ona z partnerstwem, braterstwem i solidarnością. Współpraca z innymi pozwala pracownikowi wyzwolić się z wielorakich form egoizmu i egocentryzmu.

„Odczłowieczenie” pracy pozbawia jakby godności samego pracującego człowieka, sprowadzając go do siły roboczej, środków produkcji, czynników kosztu itp. W przedmiotowym znaczeniu traktuje się pracę ludzką jako instrument czy towar, który można kupić na rynku pracy. Tymczasem człowiek musi być traktowany jako podmiot pracy, ponieważ tylko on jest osobą bez względu na to, jaką spełnia pracę (LE, nr 12). Poprzez pracę realizuje on swoje powołanie panowania w widzialnym świecie. Sam człowiek w coraz większym stopniu staje się decydującym czynnikiem w produkcji, podmiotem sprawczym w procesie gospodarczym (CA, nr 32). Ludzie stanowią najcenniejszy „majątek” przedsiębiorstwa i jeżeli są oni poniżani czy obrażani w godności, to jest to nie tylko moralnie niedopuszczalne, ale na dłuższą metę odbija się także na gospodarczej skuteczności przedsiębiorstwa (CA, nr 35).

Poprzez pracę człowiek kształtuje swoją podmiotowość w środowisku pracy, w przemyśle i na roli. Do tego wezwana jest także każda rodzina i każdy człowiek. Ta podmiotowość rodzi się z samej natury bytu osobowego, odpowiada w pierwszym rzędzie godności ludzkiej osoby. Jest ona tej godności potwierdzeniem, sprawdzianem i zarazem wymogiem, tak w życiu osobistym, jak i zbiorowym (przemówienie Jana Pawła II do przedstawicieli świata nauki w Lublinie w dniu 9 czerwca 1987 roku). Podmiotowość nadaje pracy szczególną godność, która nie pozwala sprowadzać jej do zwykłego towaru czy bezosobowego elementu organizacji produkcji. Niezależnie od większej lub mniejszej obiektywnej wartości pracy, jest ona istotnym wyrazem osoby, jest *actus personae*. Osoba jest miarą godności pracy (KNSP, nr 271).

W przemówieniu do włoskiego świata pracy 19 marca 1994 roku Papież Jan Paweł II zauważył: „Wypada mówić o pracy patrząc na jej owoce. Jednakże najważniejszym owocem pracy jest człowiek sam. Przez pracę człowiek kształtuje siebie samego. Poniekąd odkrywa swoje możliwości, aktualizuje je. Równocześnie obdarcza nimi innych ludzi i całe społeczeństwo. On sam przez pracę potwierdza swoje

człowieczeństwo, a równocześnie poniekąd staje się darem dla innych, co stanowi o pełnej realizacji siebie samego” (1994, s. 28). Praca jest realizacją człowieka i tego co ludzkie.

Według społecznego nauczania Kościoła katolickiego praca ludzka ma podwójny wymiar: podmiotowy (osobowy) i przedmiotowy (rzeczowy). Źródeł godności pracy należy szukać nade wszystko w jej wymiarze podmiotowym, nie zaś w wymiarze przedmiotowym (LE, nr 6). W znaczeniu przedmiotowym praca odnosi się do całości działalności człowieka, zasobów narzędzi i technik, jakimi posługuje się on, aby produkować. Zmienia się ona wraz z przekształceniami warunków technicznych, społecznych, politycznych i kulturalnych. W pracy człowiek przekracza samego siebie i dokonuje zmian w zastanym i otaczającym go świecie, dostosowując go do swoich potrzeb, wytwarzając różne narzędzia noszące na sobie znamiona pracy ludzkiej (Mazurek, 2008, s. 32). Poprzez rzetelną pracę wykonywaną zgodnie z wymogami właściwymi dla jej rodzaju dokonuje się swoiste „uczłowieczenie” osoby ludzkiej. Mimo niewątpliwego udziału pracy w tworzeniu człowieczeństwa nie jest ona jedynym czynnikiem, który kształtuje osobowość ludzką.

Praca w znaczeniu podmiotowym to działalność człowieka jako istoty dynamicznej, zdolnej do podejmowania rozmaitych czynności, które należą do procesu pracy i odpowiadają jego osobowemu powołaniu (godność pracy). Stanowi ona trwałą wymiar, ponieważ nie zależy od tego, co człowiek wykonuje konkretnie, ani od rodzaju aktywności, jaką prowadzi, ale jedynie i wyłącznie od jego godności bytu osobowego. Podmiotowy wymiar pracy powinien górować nad przedmiotowym, ponieważ jest to wymiar samego człowieka, który pracę wykonuje, określa jej jakość i nadaje najwyższą wartość. Praca ma istotne znaczenie dla osoby ludzkiej (personalistyczna koncepcja pracy). Nie może być ona używana przeciwko człowiekowi, nie może dzielić ludzi między sobą, nie wolno jest traktować wyłącznie w kategoriach zysku i sukcesu, nie można jej wykonywać z uszczerbkiem dla rodziny, z wykluczeniem wrażliwości na pozamaterialne wartości.

W perspektywie *res novae* w świecie pracy nauka społeczna Kościoła podkreśla, że w dokonujących się aktualnie przemianach nie ma jakichś mechanizmów deterministycznych. Decydującym czynnikiem i swoistym arbitrem tych przemian ekonomicznych i społeczno-kulturowych pozostaje człowiek, który jest prawdziwym podmiotem pracy. Powinien on w twórczy i odpowiedzialny sposób włączać się w procesy innowacji i reorganizacji pracy, które służyłyby rozwojowi osoby, rodziny, społeczeństwa i całej rodziny ludzkiej. Nie do przyjęcia są mechanistyczne i ekonomistyczne interpretacje działalności produkcyjnej, ponieważ nie są w stanie uznać najbardziej podstawowej cechy pracy, jako wolnej i twórczej działalności człowieka. To właśnie człowiek podejmuje zadania przeobrażania rzeczywistości poprzez pracę i dąży do ideałów, które nieustannie wykraczają poza już osiągnięte

cele. Poprzez pracę człowiek przekształca świat, zdobywa środki zaspokajające jego potrzeby, poprawia warunki bytowania na ziemi, czyni siebie bardziej ludzkim. Wartość przedmiotową pracy należy mierzyć miarą godności samego podmiotu pracy, czyli osoby ludzkiej.

Praca ludzka a sens życia

Praca jest indywidualnym lub zbiorowym działaniem, które ma na celu doskonalenie człowieka i świata. To doskonalenie jest tworzeniem nowych dóbr, nowych wartości. Działania, które nie przyczyniają się do wytworzenia nowych wartości i dóbr, nie są pracą, gdyż są bezsensowne. Wszelkie działania bezsensowne obrażają godność ludzką. Tylko działania sensowne są godne człowieka i tylko takie działania są pracą w ścisłym tego słowa znaczeniu. Krótco to sformułował Tadeusz Styczeń, że „klucz do rozumienia sensu i wartości pracy ludzkiej posiada tylko ten, kto znalazł klucz do człowieczeństwa (Styczeń, 1986, s. 97). Jeżeli nawet dla wielu ludzi praca ma charakter zarobkowy, to w istocie jest ona czymś więcej. Jako akt ludzki jest podstawowym doświadczeniem człowieka. Poprzez niego człowiek odnajduje się jako człowiek. Tak jak czyn człowieka jest kluczem do jego poznania, tak praca ludzka jest w istocie kluczem do kwestii społecznej. Poprzez pracę człowiek rozwija się w swoim człowieczeństwie, czyni siebie szczęśliwym. Najwyższym celem i sensem pracy jest doskonalenie człowieka. Praca, która nie prowadzi do sensownego i moralnie akceptowanego celu, nie może udoskonalać człowieka, a sukces osiągnięty drogą niemoralną przekreśla wartość pracy. Rzetelna praca człowieka jako osoby może być drogą budowania jej sensu życia.

„Mówimy, że praca jest sensowna obiektywnie, jeżeli wszystkie czynności, jakie się na nią składają, zmierzają najkrótszą drogą i najmniejszym kosztem do wytworzenia dobra jako owocu pracy. Sensowna praca nie może łączyć się z marnotrawieniem sił, czasu czy środków. Pojawienie się przekonania, że pracuje się bez sensu, oznacza, że zerwana została więź między znaczeniem podmiotowym pracy, a jej procesem i wynikami. Zerwana więź dotyczyć może także relacji między pracującymi wspólnie ludźmi” (Furmanek, 2008, s. 195). Praca jest koniecznością, częścią sensu życia na tej ziemi, sposobem dojrzewania, ludzkiego rozwoju i osobistego spełnienia. Wszyscy powinni mieć dostęp do pracy. Z tego też względu finansowa pomoc ubogim powinna być zawsze rozwiązaniem doraźnym, dla zaradzenia pilnym potrzebom. Prawdziwym celem powinno być zawsze umożliwienie im godnego życia poprzez pracę (LS, nr 128).

Na spotkaniu z przedstawicielami świata pracy i przedsiębiorcami regionu Molise na uniwersytecie Campobasso we Włoszech w dniu 5 lipca 2014 roku papież

Franciszek podkreślił, że brak pracy nie oznacza tylko nie mieć tego, co konieczne do życia. Niemożliwość zarabiania na chleb dla rodziny odbiera człowiekowi godność. Musimy pracować i bronić naszej godności, którą daje praca. Praca jest wyzwaniem, które wiąże się w sposób szczególny z odpowiedzialnością instytucji, przedsiębiorców i świata finansów, ale w centrum każdej wizji i każdego działania powinna stać godność osoby ludzkiej. Inne interesy, nawet słuszne, są drugorzędne. Szczególnie palącym problemem jest bezrobocie ludzi młodych, którzy ani nie uczą się, ani nie pracują. Pokolenie bez pracy jest przyszłą porażką kraju i ludzkości. Nie możemy zgodzić się na stracenie całego pokolenia młodych ludzi, którzy nie mają wielkiej godności, jaką daje praca („L' Osservatore Romano” 35: 2014 nr 7 s. 36 i 39). Bycie aktywnym i kreatywnym jest swoistym imperatywem moralnym.

Praca nie jest jedynie narzędziem pozyskiwania indywidualnego zysku, ale sposobnością pozwalającą człowiekowi wyrazić własne zdolności, angażując się w duchu służby w działalność zawodową. Nadaje ona życiu sens, przynosi zadowolenie. Praca, która nie ma żadnego sensownego celu, nie może doskonalić człowieka, który ją wykonuje. Praca nie może być uważana za zmienną, zależną całkowicie od mechanizmów ekonomicznych i finansowych. Priorytetowym celem jest dostęp wszystkich do pracy i jej utrzymanie. Wstępnym warunkiem osiągnięcia tego celu jest przywrócenie poszanowania pracy, oparte na zasadach etycznych i wartościach duchowych, które pozwalają na jej pojmowanie jako podstawowego dobra dla osoby, rodziny, społeczeństwa (Orędzie na Światowy Dzień Pokoju z dnia 1 stycznia 2013 roku).

Pracę można ujmować jako wartość samą w sobie i jako normę, czyli środek do celu. Praca jako wartość będzie traktowana samodzielnie, jeśli będzie służyć bezpośredniemu zaspokojeniu specyficznej potrzeby działalności produkcyjnej lub usługowej, z czym łączy się autorealizacja pracownika zarówno w aspekcie fizycznym, jak i w aspekcie duchowym. Praca jako norma będzie traktowana instrumentalnie, jeśli służy zaspokojeniu innych potrzeb niż owa specyficzna potrzeba działalności produkcyjnej lub usługowej, np. zaspokojeniu potrzeb ekonomicznych. Praca jako wartość stanowi kryterium organizacji i ukierunkowania ludzkiego działania, które nie pozwala się zakwestionować w krótkim czasie, praca jako norma stanowi kryterium organizacji i ukierunkowania ludzkiego działania, które pozwala się zakwestionować w krótkim czasie. W obydwu przypadkach istotne znaczenie ma nie treść wartości czy normy, lecz postawa, jaką zajmuje wobec niej działający człowiek. Znaczy to, że ten sam typ treści jedni będą odczytywać w kategoriach wartości, inni zaś w kategoriach normy.

W obydwu przypadkach praca nadaje – choć w różny sposób – sens ludzkiemu życiu. Jest ona dla człowieka, ma służyć jego rozwojowi, samorealizacji, zaspokojeniu jego rzeczywistych potrzeb, a nie człowiek ma służyć pracy. Atrakcyjna praca

nie sprowadza się do satysfakcji materialnej i do materialnego dobrobytu, ale stwarza przede wszystkim warunki do podmiotowego rozwoju, w którym to co indywidualne wiąże się z tym co społeczne. Pozaekonomiczne czynniki pracy oznaczają, że staje się ona bardziej sposobem na życie niż zarabianiem na życie. Taki sposób pojmowania pracy przywracający jej należną godność jest dzisiaj szczególnie ważny, tworzy swoistą etykę pracy będącą do pewnego stopnia „siłą produkcyjną” (Szczepański, 1987 s. 164).

Praca jako wartość moralna a więzi społeczne

Ludzie żyją zawsze i działają w otoczeniu innych – pisze Piotr Sztompka (2017, s. 94–97) – w jakichś relacjach z innymi, nigdy osobno. Przestrzeń międzyludzka jest ukonstytuowana przez rozmaite relacje, czyli odniesienia jednych do drugich, zarówno jako mikrorelacje, jak i makrorelacje. Jeżeli życie ludzkie upływa w nieustannych relacjach z innymi, to wszelkie nasze zamiary możemy realizować nie przeciw innym czy obok innych, ale z innymi i poprzez innych, nie w izolacji lecz w kooperacji. Zwłaszcza w procesie pracy człowiek poszukuje partnerstwa, współdziałania i współpracy.

Tam, gdzie praca człowieka wykonywana jest w sposób twórczy, tam też dokonują się powiązania człowieka z człowiekiem (więzi społeczne), tworzą się różnorodne grupy społeczne. Praca ma ze swej natury charakter więziotwórczy, łączy ludzi, tworzy wspólnoty. Także solidarność powstająca na bazie pracy jest na różny sposób wpisana w samą naturę pracy ludzkiej. Kształtowanie się więzi międzyludzkich w procesie pracy ma swoje wielorakie uzasadnienia. Praca ludzka nie jest działaniem samotniczym, lecz wspólnotowym (społecznym). Uczenie się pracy, podział pracy, podział wyników pracy dokonuje się we wspólnocie, co prowadzi do tworzenia się różnorodnych więzi międzyosobowych i społecznych o charakterze czynnym i biernym. Człowiek wykonujący pracę chce dzielić się swoim dobrem z innymi, dzięki czemu buduje więzi społeczne.

Leon Dyczewski (1993 s. 24) wymienia trzy najważniejsze przejawy więzi społecznych:

a) podstawą każdej pracy jest człowiek, dla którego praca jest koniecznością, obowiązkiem i zadaniem. W różnorodności i uniwersalności form praca łączy ludzi, gdyż każdy człowiek szuka w pracy urzeczywistnienia się jego człowieczeństwa, spełnienia jego osobowego powołania. Świadomość, że wszyscy w odniesieniu do pracy są podmiotami, że wszyscy mają identyczny cel, stanowi najszerszą płaszczyznę kształtowania się ogólnoludzkiej solidarności. Każda działalność przynosi nowe dobro, które ubogaca działającego i innych.

b) praca jest więziotwórcza, ponieważ człowiek pracuje dla kogoś, dla drugich, zarówno dla własnej rodziny, jak i dla szerszych struktur społecznych, dla narodu, dla społeczeństwa. Owoce pracy dzieli człowiek z innymi, nie tylko z najbliższymi, ale i z szerszymi grupami społecznymi. Pracownik, który jest świadom, że różni ludzie korzystają z jego pracy, a on korzysta z działalności innych, czuje się z nimi związany. Tak kształtuje się solidarność międzyludzka.

c) pracę wykonuje się wspólnie z innymi, a więc sam proces pracy zbliża i łączy ludzi. Ma ona charakter więziotwórczy. Na bazie pracy powstają mniejsze i większe grupy.

Człowiek wykonuje swoją pracę w poczuciu odpowiedzialności, ze świadomością różnorodnych interakcji w środowisku pracowniczym. Pracuje z innymi i dla innych dla budowania wspólnoty ludzkiej. W toku pracy nawiązują się wielorakie, niekiedy mocne więzi między osobami, zacieśnia się obszar interakcji i wszechstronnej wymiany. Praca staje się jednym z ważnych czynników integrujących, w pracy człowiek zależy od drugiego człowieka, pozostaje on w relacji z innymi znaczącymi podmiotami (praca jako relacja społeczna). „Praca jest, a raczej coraz bardziej staje się istotnym dobrem dla osoby nie tylko dlatego, że bez pracy jednostka nie mogłaby być »podmiotem« (byłaby tylko przejawem bezosobowej ewolucji), ale także – i z konieczności – dlatego, że praca polega na tych relacjach, od których zależą rozwój i los poszczególnej osoby ludzkiej” (Donati, 2005, s. 659).

Pracujemy z innymi i dla innych, tzn. robimy coś dla kogoś, dla ludzi. Praca jednego człowieka spleta się w naturalny sposób z pracą innych (we wspólnocie osób). Moralny wymiar pracy ujawnia się zarówno w relacji pracującego podmiotu do swojej pracy, jak również w relacjach z innymi pracownikami. Każdy ma obowiązek respektowania godności pracujących ludzi, niezależnie od tego, czy jest pracownikiem najemnym czy pracodawcą. U podstaw godności pracy ludzkiej leży prymat osoby przed rzeczą, moralności przed techniką, etyki przed ekonomią. Praca jest w istocie wyrazem szacunku dla siebie i innych, w końcu po prostu służbą drugiemu człowiekowi. „Status i charakter osoby przesądzają ostatecznie o statusie i charakterze ludzkiej pracy o jej godności. To w strukturze osoby ludzkiej pulsuje źródło ostatecznego rozumienia pracy i jej wartości” (Krajewski, 2003, s. 35).

Praca ma nie tylko wymiar indywidualny (człowiek powołany jest do pracy), ale i szerszy wymiar społeczny. Powinna być ona wykonywana w poczuciu odpowiedzialności za pomnażanie dobra wspólnego, ma służyć nie tylko obecnym, ale i przyszłym pokoleniom. Ważne jest to, że człowiek wykonuje swoją pracę nie tylko dla siebie, ale także dla kogoś, dla drugich. Działa on we wspólnocie osób pracuje nie tylko dla zaspokojenia potrzeb własnych i swojej rodziny, ale także dla innych wspólnot narodu i całej ludzkości. Angażuje się nie tylko dla siebie, ale i dla drugich i z drugimi (więzi społeczne).

Podsumowanie

Osoba ludzka jest dobrem samym w sobie i należy zawsze zabiegać o jej integralny rozwój, nie może być ona traktowana jako narzędzie służące innym ludziom i ich interesom. Każdy człowiek, w tym i pracownik, jest osobą i nie może być traktowany jako przedmiot. Relacje powstające w toku pracy mogą być wyrazem opozycji i konkurencji (czasem wyzysku) lub współpracy i przynależności do jednej, solidarnej wspólnoty. Ważne jest, by praca służyła rozwojowi osobowemu i rozwojowi innych ludzi (dobro wspólne). Poprzez pracę człowiek wypełnia ciężące na nim obowiązki wobec siebie, rodziny i społeczeństwa, a w pewnym sensie i całej ludzkości.

Praca ma charakter indywidualny i społeczny, przedmiotowy (rzeczowy) i podmiotowy (osobowy). Jest ona czynnikiem integracji grupy, spaja jednostki i grupy społeczne. Praca zawodowa i powstające na jej tle stosunki społeczne oraz układy formalne i nieformalne są najprostszą drogą do integracji społecznej. Ważną rolę w pojmowaniu pracy odgrywa kultura. Praca i kultura są rozumiane jako zespół wartości tworzonych, modyfikowanych i przyjmowanych przez człowieka. Nie można zrozumieć człowieka poza kontekstem pracy i kultury. Wchodząc do zespołu pracowniczego, pracownik wchodzi do grupy o określonej kulturze i sam wnosi do środowiska pracy określoną kulturę (Jacher, 2008, s. 67–71).

Trzeba uczynić wszystko, aby praca, każda praca, nie straciła swojej właściwej godności (humanizacja pracy ludzkiej), lecz przyczyniała się do rozwoju. Rozwój dokonujący się poprzez pracę pozwala osiągnąć człowiekowi osobowość moralną, która jest zwielokrotnieniem naturalnych zdolności człowieka do wartościowania moralnego osoby ludzkiej (Grzybek, 2007, s. 184). Potrzebna jest swoista „praca nad pracą”, by praca prowadziła nie tylko udoskonalania rzeczy (produkty pracy), ale przede wszystkim udoskonalala człowieka pracującego. Należy ustawicznie przywracać pracy ludzkiej wymiar moralny (praca jako wartość moralna), oraz promować postawy bardziej „być” niż „mieć”.

Bibliografia

1. Bartnik C.S., *Wprowadzenie do teologii społeczno-politycznej*, Standruk, Lublin 2006, s. 394–401.
2. Dłubacz W., *Antropologiczny wymiar pracy*, [w:] *Człowiek – praca – globalizacja*, „Praca jako powołanie człowieka i klucz do rozwiązania kwestii społecznej”, Nowy Sącz 2003, s. 12.
3. Dyczewski L., *Kultura polska w procesie przemian*, Towarzystwo Naukowe KUL, Lublin 1993, s. 24.

4. Donati P., *Praca dziełem osoby*, „Społeczeństwo. Studia, praca badawcze i dokumenty z zakresu nauki społecznej Kościoła” 2005(4–5), s. 659.
5. Fel S., *Humanizacja pracy w perspektywie katolickiej nauki społecznej*, „Humanizacja Pracy”, 6/2009, s. 63.
6. Furmanek F., *Zarys humanistycznej teorii pracy (z perspektywy pedagogiki pracy)*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2008, s. 195.
7. Furmanek W., *Humanistyczna pedagogika pracy. Charakterystyka dyscypliny naukowej*, Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, Rzeszów 2013, s. 373–389.
8. Gałkowski J.W., *Szkice o filozofii Karola Wojtyły*, Instytut Jana Pawła II. Wydawnictwo Academicon, Lublin 2017, s. 186 i 193.
9. Gocko J., *Dwie dekady polskich przemian w perspektywie etyczno-społecznej*, „Roczniki Teologii Moralnej” 2013/5, s. 21.
10. Grzybek G., *Etos pracy i rozwoju*, „Świat i Słowo. Filologia – nauki społeczne – filozofia – teologia” 2007/2, s. 184.
11. Jacher W., *Funkcje kultury w strukturze rynku*, Wydawnictwo KUL, Lublin 2008, s. 67–71.
12. Kampka F., *Antropologiczne i społeczne podstawy ładu gospodarczego w świetle nauczania Kościoła*. Redakcja Wydawnictw KUL. Lublin. 1995 s. 53–54.
13. Krajewski K., *Godność pracy ludzkiej*, [w:] red. W. Dłubacz, *Człowiek – praca – globalizacja. „Praca jako powołanie człowieka i klucz do rozwiązania kwestii społecznej”*, Katolickie Stowarzyszenie „Civitas Christiana”, Nowy Sącz 2003, s. 35.
14. Krąpiec M.A., *O ludzką politykę*, Redakcja Wydawnictw KUL, Lublin 1998, s. 167.
15. „L’ Osservatore Romano” 2014/35(7), s. 36 i 39.
16. „L’ Osservatore Romano” 2013/34(1), s. 7.
17. „L’ Osservatore Romano” 1987/8(5bis), s. 6.
18. Mazurek F.J., *Mysł przewodnia nauczania Jana Pawła II*, [w:] *Służba prawdzie, wolności i życiu: refleksje nad myślą społeczną Jana Pawła II*, red. E. Albińska, S. Fel, Wydawnictwo KUL, Lublin 2008 s. 32.
19. Mazurek F.J., *Społeczno-prawne konsekwencje zasady godności osoby ludzkiej*, „Chrześcijanin w Świecie” 1989/21(6), s. 3.
20. Olechnicki K., Załęcki P., *Słownik socjologiczny*, Wydawnictwo Graffiti BC, Toruń 2002, s. 160–161.
21. Pikus S., *Moralne aspekty pracy*, Wyższa Szkoła Pedagogiczna w Słupsku, Słupsk 1995, s. 4.
22. Strzeszewski C., *Katolicka nauka społeczna*, Redakcja Wydawnictw KUL, Lublin 1994, s. 580.

23. Styczeń T., *Problem sensu i wartości pracy ludzkiej*, [w:] *Jan Paweł II. Laborem exercens. Tekst i komentarze*, red. J. Gałkowski, Redakcja Wydawnictw KUL, Lublin 1986, s. 97.
24. Swadźba U., *Moralność pracy*, [w:] *Leksykon socjologii moralności. Podstawy – teorie – badania – perspektywy*, red. J. Mariański, Zakład Wydawniczy NO-MOS, Kraków 2015, s. 448.
25. Szczepański J., *Rozmowy z dniem wczorajszym*, Krajowa Agencja Wydawnicza, Warszawa 1987, s. 164.
26. Sztompka P., Społeczeństwo dzieje się pomiędzy. „Więź” 2017 nr 1 s. 94-97.
27. Mazurek F.J., *Godność pracy ludzkiej i jej pieruszeństwo przed kapitałem*, „Aetneum Kapłańskie” 1991/83(3), s. 376–377.
28. Fel S., *Personalistyczne ujęcie pracy*, [w:] *Humanizacja życia gospodarczego: wybrane zagadnienia z etyki gospodarczej*, Wydawnictwo POLIHYMNIA, Lublin 2000, s. 34.
29. Skorowski H., *Kościół wobec „rzeczy nowych” i nowych wyzwań. 25 lat po encyklice Centesimus annus*, Kraków 2016, s. 32.
30. Strzeszewski C., *Praca ludzka. Zagadnienie społeczno-moralne*, Towarzystwo Naukowe KUL, Lublin 1978.
31. Szymczak W., *Podmiotowość osoby i społeczeństwa jako wyzwanie dla edukacji obywatelskiej. Perspektywa Centesimus annus*, Kraków 2016, s. 311–312.
32. Wachowiak A., *Chrześcijańska etyka pracy*, Drukarnia i Księgarnia św. Wojciecha, Poznań 2006, s. 10–11.

Human work as a social value

Abstract

Nowadays, the place of man in the social world is designated, among others through his professional activity. It determines the place of man in the world of a social group, integrates with the environment in a unitary and group way. At the same time, professional work and social relations emerging from it as well as formal and informal arrangements are the simplest way to social integration. He shapes human personality, determines the place of man in the world of values, in the material and social world. An important role in understanding work is culture. Hence the need to promote humanization of human work, thus contributing to development. The development that accomplishes through work makes it possible for man to achieve a moral personality, which is a multiplication of human's natural ability to value moral human persons. The article indicates the need to “work on work” so that work not only improves

things (work products), but above all, improves the working person, therefore constantly restore human work moral dimension (work as a moral value), and promote attitudes more “to be” than “have”.

Keywords: work, humanization of work, man, professional activity